

6. Имангулеева А. Н. "Ассоциация пера" и Михаил Нуайме / А. Н. Имангулеева. – М. : Наука, 1975. – 144 с.
7. Имангулеева А. Н. Корифеи новоарабской литературы: к проблеме взаимосвязи литератур Востока и Запада начала XX века / А. Н. Имангулеева. – М. : Ёлм, 1991. – 321 с.
8. Крачковский И. Ю. Избр. соч. : т. III / И. Ю. Крачковский. – М. : Худ. лит., 1956. – 497 с.
9. Левин З. И. Развитие основных течений общественно-политической мысли в Сирии и Египте: Новое время / З. И. Левин. – М. : Худож. лит., 1972. – 450 с.

Макаренко Л.В.

УДК 83.3(4Укр)6

ПРОБЛЕМАТИКА МАЛОЇ ПРОЗИ МАРІЇ МАТІОС

Національне життя, взяте в різних аспектах, існування людини (від способу життя до досягнення місця в історії, культурі та вічності), сучасна свідомість (від втрати гуманістичних цінностей до абсурду та хаосу) – проблеми, що перебувають у центрі уваги сучасних авторів.

Марія Матіос, відома далеко за межами України письменниця, стверджує, що її найбільше цікавлять «розмірковування в системі координат загальнолюдських гуманістичних цінностей» [1]. У сучасному світі, де постійно відбувається переоцінка цінностей, таку позицію важко не помітити й недооцінити. Книга новел Марії Матіос «Нація» (2001) і до сьогодні викликає особливий інтерес, адже торкається найголовніших проблем усіх часів, насамперед проблеми честі і моралі, якими сьогодні, на думку авторки, послуговуються лише одиниці [2]. Письменниця звертається до того, що є найбільш необхідним для людини, – свободи й почуття безпеки, права на щастя й вільний вибір.

Окремі грані індивідуального стилю письменниці охарактеризовано у відгуках І. Андрусяка, Є. Барана, А. Богуславської, Я. Голобородька, Д. Дроздовського, І. Римарука, Р. Семківа, В. Соболя, Т. Тебешевської, С. Філоненко, Б. Червака, М. Якубовської та ін. Стильове розмаїття прози Марії Матіос стало об'єктом монографічного дослідження Грини Насмінчук (2009). Однак, попри численну кількість публікацій, присвячених Марії Матіос, цілісне та системне дослідження особливостей поетики її творчості практично відсутнє. Тож звернення до теми «Проблематика малої прози Марії Матіос» цілком виправдане й актуальне. **Мета** статті – визначити особливості проблематики збірки «Нація» Марії Матіос.

На відміну від теми, проблематика – це сфера, у якій проявляється авторська концепція світу і людини, відображаються роздуми та переживання письменника, тема розглядається під певним кутом зору. Проблематику можна назвати центральною частиною художнього змісту, тому що в ній, як правило, і укладено те, заради чого звертаються до твору – неповторний авторський погляд на світ. Природно, що проблематика вимагає підвищеної активності й від читача: якщо тему він приймає як даність, то з приводу проблематики в нього можуть і повинні виникати власні міркування, згода або незгода, роздуми та переживання, що направляються роздумами і переживаннями автора, але не цілком їм тотожні. Ю.Ковалів вважає, що «поняття літературна проблематика стосується передусім ідейно-тематичних аспектів художньої творчості» [3, с. 213].

Проблема може реалізовуватись на різних рівнях твору. Частіше за все вона втілена в зображенні характерів, у художньому конфлікті. Але в першу чергу вибір питань, які цікавлять автора, визначається його світоглядом, його точкою зору на певні явища дійсності, що відображається в тих авторських акцентах, які складають проблематику художнього твору.

У книзі новел «Нація» Марії Матіос національно-історична проблематика поєднується з філософською. Даний тип проблем, за визначенням письменниці, базується на двох основних аксіомах – «Важить не час, коли відбуваються події, а людина у подіях часу» і «У кожної людини є своє алібі» [2].

«Нація» – це проза історико-психологічного масштабу, що відтворює події середини ХХ століття на західноукраїнських землях – час, який в історії називають періодом національно-визвольних змагань.

Радянська дійсність на території України – це водночас і часопростір збірки, на тлі якого відбуваються події, і одна з її визначальних проблем, що об'єднує всі новели.

У жодній новелі немає навіть назви для представників радянської влади. До них не звертаються, на них кажуть «ці», «вони», протиставляючи їх «нашим»: «**Ці не допустять, щоби лїс був наш, навіть коли б увесь народ довелося вибити**» (виділення автора – Л.М.) [4, с.21]. Проте місцеве населення все ж таки дає новій владі яскраву характеристику: «заготівельники людських душ», «теперішня сатана», «ця чума», «страшна пошесть», «оця короста», «ці воші, що присіли край уздовж і впоперек, і п'ють живу кров» [4]. Марія Матіос пояснює причини такого ставлення, наводячи різні згадки про жорстоке ставлення уповноважених урядом до місцевих жителів. Так виокремлюється образ кривдника-окупанта, а отже – і необхідність подальшого вибору між «своїми» та «чужими».

Історично склалося, що Буковина дуже різноманітна національно. Але місцеві мешканці намагалися жити в злагоді, толерантно ставлячись до традицій і вірувань сусідів, підтримуючи один одного. Так, єврейська родина запрошує на своє свято сусідів-українців: «**Наші звичаї дозволяють нам мати й такі свята – з особливої вдячності комусь за добру справу. Або за те, що хтось відвернув від нас небезпеку. Тоді можна справляти малий Пурім тоді, коли самі захочете ... в кожного свій Пурім, пов'язаний із кимсь. У нас із дітьми... пов'язаний із вами, мої сусіди**» [4, с.54]. Взаємовплив різних культур простежується і в повсякденному житті: Абрам Машталер «**поверх лапсердака чомусь носив гуцульський кептарик із тонкої козячої шкіри**» [4, с.48].

Але гармонія щоденного життя порушена приходом радянської влади. У таких умовах гостро постає **проблема збереження родовідної та історичної пам'яті**, адже надзвичайно важко жити, як заповіли пращури, не маючи свободи думки, слова, віри: «*Румуни карали буками за непослух і за те, коли чули не свою мову... А ці карають просто за те, що ти є на цьому світі, за те, що не злидень – що маєш ґрунт, господарку, фамілію, що не цураєшся її не віднікуєшся від свого*» [4, с.18].

Упродовж віків єврейський народ в різних країнах страждав від утисків влади, а тепер змушений залишати й Україну: «*Ми мусимо їхати звідси... Ми мусимо виривати себе з корінням... Ви знаєте, що робили з жидами в цю війну в Польщі... може, тепер у Румунії хочуть з нами зробити те саме...*» [4, с.61], – жаліється Естер Марії, але у цих словах відчувається той біль, що притаманний усім націям, які постраждали від жорстокої політики чужого уряду або змушені були йти з Батьківщини, рятуючи життя ціною історії роду. Передаючи почуття багатьох, українець Коляй вигукує: «*не хочу йти з краю... Не хочу тут лишати нічого. Тут усе моє, а я маю тікати як злодій!*» [4, с.141].

Глибоко емоційна промова зв'язкової Корнелії підіймає усі болючі питання розгубленого народу, затиснутого в обмеження та заборони, що був змушений брати до рук зброю, щоб захистити свою історію та культуру: «*...Ви забули, що наших татів і мамів гнали до сільради під конвоем, як худобу, записуватися в колгосп? Ви не пам'ятаєте, як Аннина мама рвала на собі волосся коло мертвої доньки, а той двоногий пес плював на неї й обзивав її сукою?! <...> Ви не знаєте, що церкви наші позабивані навхрест дошками, а ті, що відкриті, – по-якому там читають молитви?! А де наші панотці, ви також забули?..» [4, с.128]. Немає відповіді на ці запитання, як немає впевненості, що взагалі можна буде згадувати ці історичні події, не боячись знову втратити все.*

Проблема патріотизму – одна з найважливіших у цій збірці. Особливо вражає ціна, яку змушені платити люди, віддані своїй Батьківщині, бо з погляду влади такий патріотизм вважається зрадою. І навіть ті, хто найвно повірив радянській пропаганді, не просто переживуть страшне розчарування, а й поплатяться життям. Тому й змушені борці за правду «*втягнути твері*» і переховуватися по лісах, намагаючись захистити свої права на національну самобутність. Протистояння двох сил настільки непримиренне, що може закінчитися лише зі смертю останніх: «*Надворі стоїть 1950-й рік. По лісах лишилися найзапекліші. Інших – вилунали. Ще інших – із примусу чи зі слабкості продали вчорашні свої. Одних – постріляли. Других – заслали в тюрми чи в Сибіри...*» [4, с.122].

Історія є найважливішим елементом збірки «Нації». Це не просто історія, але Історія-сила, яка одним дає просту перемогу, а в інших забирає все.

Проте, незважаючи ні на що, герої новел не втрачають віри, бо любов до своєї Вітчизни завжди підтримувала людей у бажанні змінити гірку історію, не принизивши свою гідність: «*До неї [Корнелії] давно дійшло, що справа програна. Дійти дійшло, але вірити в програш не хотілося. Вона не могла безчестити себе й своєю фамілією страхом перед неминучою й остаточною поразкою*» [4, с.122]. Більшість населення – це люди, не байдужі до того, що відбувається в їхньому краї. Навіть не маючи змоги приєднатися до боротьби, вони всіляко підтримують активних учасників визвольного руху: «*...Якби мала сина, то знає, де був би тепер, сама би справила, куди йти...*» [4, с.95].

Проте збройний опір національно свідомих сил був остаточно придушений владою – і далі почалася «радянська історія». На прикладі історії міста Чернівці письменниця показує кардинальні зміни, що відбулися на українських землях за часів їх перебування у складі СРСР: «*...А нині облущені фасади престижних колись будинків сміються жовтозубими левами й посірілими гераклами... Теперішня місцевка знає чваниться не кількістю мов, якими вона послуговується в побуті, а кількістю орендованих кіосків на Калинівському ринку <...>. У серці Буковини вже давно не гастролюють ні Рубінштейн, ані Лисенко, ні Ліст. Новий Франко іще не народився, а про багатотисячну зустріч Івана Яковича на залізничному пероні давно забулося... А це місто... все більше окуповують рекетири з повіями й торгаші з міліціонерами*» [4, с.107].

Отже, з точки зору М.Матіос, основною рисою національної історії України є нестабільність, постійні зміни у соціальному та політичному устрої країни. І це не могло не відбитися на долі тих народів і націй, які в різні часи мешкали на цій території.

Проблема жіночої долі – одна з найяскравіших у збірці, оскільки головними персонажами майже усіх новел є жінки – найбільші жертви Історії. Такі різні, але однаково трагічні жіночі долі змальовані на фоні складних історичних подій свого часу. Ставлення прийшлих чоловіків, особливо наділених владою, до місцевих жінок завжди відзначається зверхністю, всюдозволеністю, безтактністю, тому захистити себе – також серйозна проблема для жінок: «*...Юр'яна ...не хоче, щоби ці великі розкосі очі заголяли її, як останню*» [4, с.13]. Адже жінка – берегиня родини, а у такі важкі часи зберегти родину – надскладне завдання: «*У неї [Юр'яни] дрібні діти. І вона би запротоколила свою душу й нечистому, аби лиш їм нічого не грозило*» [4, с.22].

Нерозривно пов'язана з жіночою долею **проблема кохання**, якому немає перешкод, яке не під силу зруйнувати ніякій владі, оскільки воно робить закоханих сильнішими. Складно зберегти любов у часи, коли небезпека чатує всюди, коли хвилюєшся за кохану людину більше, ніж за себе, але все одно втрачаєш її у підступному вирі Історії: «*Та дві зими тому не стало Анни <...> Коляй по тому – ніби з ума зійшов: мстив самоправно й жорстоко, не питаючи на те дозволу й не ставлячи до відома провід*» [4, с.127]. Та найважче в такі часи – це знайти кохання, бо в основі справжнього кохання лежать довіра, відданість, впевненість, які хоча й перевіряються у складних умовах, та не завжди підтверджуються: «*[Корнелія]...заплітає свою товсту косу – й не знає, чи буде кому розплести її: викосили хлопців, неначе косою. А на тих, що лишилися*

по довоклинних селах, Корнелія не має серця: вона не знає, чи можна їх допустити до своєї коси – вони не були з нею в лісі, не ридали в кулак над раненими й убитими, не місили з нею сніги й не спали в листі, не били воші по криївках і не їли воду, запиваючи її водою» [4, с.117]. У таких обставинах жінкам залишається лише мріяти про щасливе життя на рідній землі: «От, якби можна жити на світі так, як хочеш, не ненавидячи – а люблячи...» [4, с.143].

З проблемою кохання тісно пов'язана **проблема зради** – як кохання, так і обов'язку. І невідомо, яка з них болючіша: «[Корнелія] Могла сподіватися будь-чого, лише не такої ганебної втечі побратимів. Після трьох років обіймів зі смертю, великих утрат і розчарувань — і, милостивий Боже, після вчорашньої ночі зі слідами її чесного дівочтва...» [4, с.152]. Устами своєї героїні Марія Матіос наголошує на відповідальності людини за власні вчинки, стверджує, що зрада завжди буде покараною, оскільки не має терміну давності: «...Минуле — то такий кат, що мовчки й без знаряддя тортур замордовує людину зсередини. Можеш почувати в церкві, колінкувата, каятися, денно й ноцно бити поклони, а воно не відпускає, як за давнена грудна жаба. Душить тебе, душить...» [4, с.173].

У складних історичних умовах, коли влада та її закони змінюються шохвилини, коли неможливо жити за звичайними пращурів, не боячись бути покараним, коли «час такий, що зброя не зважає на [божі] свята» [4, с.11], гостро відчуваються **проблема невлаштованості і незахищеності життя**, адже людина не має можливості впливати на дійсність і тому перебуває у стані зневіри та безпорадності: «Страх і неспокій поперемінно сковував людей» [4, с.59].

Невідомість, невпевненість у теперішньому та майбутньому – найгірше, що може бути, тому й викликає острах. На війні є лінія фронту, за якою перебуває противник, а «...тепер прийшло гірше війни. Гірше, бо не знаєш, хто тобі ворог» [4, с.25].

Герої новел М.Матіос переймаються вічними темами, бо їхня доба – це «...Розколений надвоє світ. Розколені люди. Розшатовані судьби. І жадоба помсти» [24, с.91]. За таких умов перед людиною постає **проблема вибору**, від результату якого залежить життя. За часів радянської влади Історія надала людині невеликий вибір – «А добре придумали хлопці: записується, люди, або до колгоспу, або до Сибіру», але місцеві мешканці, не бажаючи скоритися, знайшли та обрали для себе третій шлях – шлях боротьби за волю та щастя для себе та свого народу: «...Штефуряк до колгоспу не записався. Пішов у ліс» [4, с.21]. Саме так і з'явився національно-визвольний рух на українських землях.

Але це був не останній вирішальний крок на тому небезпечному шляху, бо, схвильована активністю народу, влада переслідувала відважних борців, та перед знищенням змушувала зраджувати своїх однодумців. Тоді знову поставала проблема вибору, і кожен робив цей вибір, як веліло йому сумління: «Анна на МІБ, не знати чим, але розпоролла вночі собі жилу під горлом і зійшла до ранку кров'ю» [4, с.67]. Не усі були здатні на самопожертву – одні зраджували із примусу, інші – із остраху, і це також був їхній власний вибір, але тим не менш це була зрада, за яку доводилося платити.

Проблема віри є наскрізною у збірці «Нація». Буковинці щиро вірять у Бога, його милість до безгрішних людей та кару для віровідступників, і, боячись бути зарахованими до останніх, живуть за законами серця: «...мовчазна думка про кару Боже, що наздоганяє людину саме тоді, коли людина перестала думати навіть про можливість цієї кару» [4, с.40].

Заборонена на території СРСР, релігія залишалася невід'ємною частиною культури мешканців українських гір, тому важко поєднувалася з радянськими законами. Для побожних людей, які все життя прожили за Святим писанням, незрозумілим та диким є поведження представників нової влади: «...А через вулицю, під стінами пошти, чорніють три трупи непізнаних хлопців, звезених учора емтебістами... І ходить коло них чи то звірина, чи людина з карабіном, і посвистує, ніби з радості чи з хмелю, не закривши осклілх очей убитих, не засвітивши їм свічечки – так, наче людина з карабіном вроджена вовчицею, а не жінкою, бо не має людина людського серця. Й жалю не має. Й страху перед гріхом...» [4, с.92].

Але говорячи про кару, ніхто не бажає іншому смерті, бо це також є гріхом. До смерті ставляться шанобливо: «І ніколи, дочко, не говорять при житті дурниці про смерть», – радить Юстина, яка прожила довге життя. Старенька побожно каже, що «...то є вели-и-ике діло – смертечка наша. І все воно якось тасується кимсь над нами...» [4, с.227].

Проблема смерті окреслюється у збірці як складне та суперечливе питання, а сама смерть – як непередбачуване та неочікуване явище («А воно як на смерть – то хоч у мішок сховайся, а вона тебе знайде»), яке ще треба заслужити: «Нічого не хочу – лише легкої смерті. А її треба заслужити. У молодості про це не думаєш, а потому – буває запізно думати» [4, с.234]. З обережністю говорить про смерть Корнелія: «Так що лиші говорити дурниці про смерть. Смерть жарту не любить!» [4, с.141], спокійно, але з повагою розповідає про неї Юстина: «Смерть – то не показ і не весілля... смерть – не гонор. То лише друге життя. І перейти в нього треба без гонору, але й не так, щоби на збитки» [4, с.244]. А коли намагаються її зневажати, смерть зайвий раз доводить свою значущість: «Дунує і собі вправ долонею на складені під грудьми мамині руки. Вони були вже холодні» [4, с.82].

Складовою проблеми смерті є **проблема віри в загробне життя**. Це питання розглядається у зрежисованому Юстиною на тридцять років наперед процесі власного похорону. Просто та зрозуміло пояснена досвідчена життям жінка складні філософські істини: «А діти зробили дуже добру труну ...Видиши, як лялечка стоїть моя хатка. Другі думають, що їх хатка та, що три поверхи має, або та, що на чотирьох колесах їде, а воно, дочко, ні. Оце наша найголовніша хатка...» [4, с.229]. Навіть думаючи про кінець, Юстина піклується про свою родину: «Якби могла, то сама би себе понесла, як надумую, який жаль завдам на плечі фамілії» [4, с.227]. Новела «Не плачте за мною ніколи» розкриває ментальну, моральну і людську сутність української нації.

Наскрізно у збірці є *проблема втрати гуманістичних цінностей*, до якої призвели політичні та воєнні події: «*Це бандерівське кодро підстрелило його уповноваженого... а ти мені цю курву кажеш узяти з собою в машину?! Нехай здиhaє, сука...*», – каже «мгбіст» Дідушенко, – «...*Я їх усіх ненавиджу... І вони нас ніколи не полюблять...*» [4, с.36]. Але в цій же новелі інший «мгбіст» Довгопол, попри своє тяжке поранення, не кинув хвору місцеву селянку Юр'яну напризволяще, і цей вчинок так і залишився незрозумілим для Дідушенка: «*Чому ти просиш за неї?... Чи просив хто за твоїх, коли їх живцем німці у вогні палили...*» [4, с.35]. Та й сам Дідушенко – людина, яка пройшла війну, не втративши почуття дружби, проте надбавши там злоблिवе почуття помсти («*Я відоміцу, якщо доведеться, й за тебе, й за всіх Довгополів твоїх! <...> Краще не вмирай – бо перестріляю всі їхні гори й не подивлюся ні на кого!!!*») [4, с.35]).

Проте не всі повернулися з фронту озлоблені. Так, лікарка Дуся, що пережила особисту трагедію («... *й її Альошу пустили в розхід оці бандери...*» [4, с.32]), прагне допомогти місцевим жителям, хоч ті й не довіряють їй, бояться звертатися за допомогою. Устами цієї героїні Марія Матіос проголошує безсумнівну істину – «*кров не має нації*» [4, с.32]. Письменниця вкотре доводить – людське в людині не залежить ні від часу, ні від ідеології.

Отже, основна проблема збірки «Нація» – це Людина та її опір часові. Марія Матіос розглядає «вічні» світові питання через призму Історії України та її народу, але не робить висновків, залишаючи це на усвідомлення та розуміння читача. Тому проблематику новел збірки «Нація» можна назвати водночас історичною, психологічною та філософською.

Джерела та література:

1. Матіос М. Не знаю жодного читача, який би оскаржував правду часу в моїй «Нації» [Електронний ресурс] / М. Матіос // Дзеркало тижня. – 2008. – № 9, 8 березня. – Режим доступу : http://dt.ua/SOCIETY/mariya_matiyos_ne_znayu_zhodnogo_chitacha,_yakiy_bi_oskarzhuvav_pravdu_chasu_v_moyiy_natsiyi-53048.html
2. Коженівська-Бігун А. Історія завжди ошукує совісних людей : Інтерв'ю Марії Матіос / А. Коженівська-Бігун // Літературна Україна. – 2006. – 20 липня. – С. 4.
3. Літературознавчий словник-довідник/ Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
4. Матіос М. Нація / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 256 с.

Новикова М.А.

УДК 821.1. А.С.Пушкин: 82-43

ПАЛОМНИЧЕСТВО: ГЛОБАЛЬНИЙ И КРЫМСКИЙ КОНТЕКСТЫ

Вместо введения. Паломничество как духовно-религиозное понятие и как историко-культурное явление вызвало и вызывает интерес не только у богословов или религиоведов [21; 18; 5, с. 220-273; 28]. Его изучают историки и культурологи, социологи и политологи (паломничество как дипломатическую миссию), но также и литературоведы [22; 23; 26; 30; 25 и др]. Феномен паломничества издревле переплетался со смежными явлениями: походами и путешествиями, скитаниями и бегствами. Маршруты паломников сплошь да рядом повторяли важнейшие маршруты миграции племен, народов и / или государственных продвижения; паломники становились то арьергардом, то авангардом, а то и «разведывательными отрядами» этих перемещений.

Самое, однако, знаменательное происходило не тогда, когда паломничество исполняло (вынужденно или добровольно) смежные функции, а тогда, когда оно вырабатывало функции собственные и кристаллизовало адекватные этим функциям формы. По существу, создавался особый, целостный (хотя многоаспектный) паломнический ритуал: огромный ритуал, растягивавшийся порой на годы (во времени) и на тысячи верст (в пространстве). И, как всякий ритуал, он переключал любое повседневное время на время сакральное и переводил любое бытовое, «человеческое, слишком человеческое» пространство в пространство священное. Вокруг паломничества (и паломников) недаром сгущались легенды [8, с. 220-273; 19; 27, с. 144-145 и др.]: рассказы об «очевидном» (буквально: виденном своими глазами) и не то, чтобы «невероятном» (ибо ему-то как раз верили сотни и тысячи слушателей), а – «непостижном уму» (по Пушкину). Паломничество не только поворачивало человека вспять, к событиям «священной истории», к ее местам действия и ее героям. Оно ещё и документировало, визуализировало эту историю: превращало ее в вечно длящуюся современность – в то, что свершается «здесь и сейчас», причем лично с «нами». Неудивительно, что прямо или косвенно к паломническому мотиву обращалась едва ли не вся мировая литература и культура.

Сказанное объясняет *актуальность* заявленной темы. *Новизна* же ее видится в двоякой задаче нашей работы, при единой цели. Цель – построить более или менее универсальную модель паломничества как «жанра» и жизни, и литературы. Задача же состоит в том, чтобы, с одной стороны, не генерализовать указанную модель до такой степени, чтобы она, оставаясь универсальной, перестала быть сколько-нибудь полезной для конкретного анализа конкретных национально-исторических фактов и текстов. С другой же стороны, желательно не раздробить, не гиперконкретизировать эту модель до такой степени, чтобы она работала только в пределах узко-локального материала.